

Joensuussa 14.11.2017

Yliopistonlehtori Juhani (Jussi) Vähämäki

Lausunto Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. Osa. Jaettu ymmärrys työn murroksesta

Selonteko kokoaa yhteen viimeisten parinkymmen vuoden aikana käytyjä keskusteluja (palkka)työn ja tuotanto-organisaation muutoksesta ja muutoksen mahdollisista vaikutuksista palkkatyöyhteiskunnan keskeisiin rakenteisiin alkaen tuotantovälineiden muutoksista, niiden vaatimista työn järjestämisen tavoista, työntekijöiltä vaadittavien kykyjen muuttumisesta ja ”osaavan” työvoiman uusintamisesta sekä sen vaatimasta sosiaalipolitiikasta ja koulutuspolitiikasta. Selonteon tarkoitus on rakentaa ”jaettua ymmärrystä työn murroksesta”. Valitettavasti selonteko jää tämän jaetun ymmärryksen rakentamisessa ylimalkaiseksi erilaisten keskusteluteemojen kasaamiseksi eikä yllä ymmärryksen järjestelmälliseksi rakennustyöksi. Sellaisenaan pidän selontekoa kuitenkin jonkinlaisena avauksena työn ja tuotannon muutosten ymmärtämiselle myös politiikan tasolla. Nostan esiin seuraavassa joitakin selonteon teemoja. Ensin kuitenkin lyhyesti sen yleisestä kehyksestä.

Tuotantovälineiden muutoksen vaikutukset (palkka)työhön ja sen järjestämiseen: yleinen kehys

Selonteossa sivutaan useaan otteeseen teknologisen muutoksen vaikutuksia työn muutokseen robotisaation, keinoälyn ja digitalisaation kehityksessä. Lyhyesti: Miten tekniset muutokset vaikuttavat

1. työvoiman järjestämiseen (tuotanto-organisaatioon) ja työntekijöiden keskinäisiin suhteisiin?
2. työvoiman erityiseen kvalifikaatioon (kykyjen erityiseen käyttöön ja koulutustarpeisiin)?
3. sekä työvoiman ”yleisiin” kykyihin ja niiden uudistamiseen/uusintamiseen?

Vaikka koneet ovat uusia, toiveet ja pelot ihmisen ja koneen suhteen muuttumisessa ovat samoja kuin 1800-luvulla, ensimmäisen teollisen vallankumouksen aikaan. Otan esimerkin Andrew Uren teoksesta *The Philosophy of the Manufacturers* vuodelta 1835: ”Konetekniikan kaikkinaisen edistämisen tarkoituksena, sen alituisena päämääränä on itse asiassa tehdä **ihmistyö mahdollisimman tarpeettomaksi tai tehdä työn hinta halvemmaksi** panemalla naiset ja lapset työhön täysikasvuisten työläisten sijasta, tai korvaamaan taitoa vaativa työ karkealla työllä...Tämä pyrkimys käyttää tarkkasilmäisiä ja notkeasormisia lapsia harjaantuneiden työläisten sijaan osoittaa, että valistuneet tehtailijamme ovat vihdoinkin heittäneet syrjään skolastisen dogmin taitavuuden eri asteiden mukaisesta työnjaosta”

Kysymys on nähdäkseni siitä, missä määrin teknistäminen kohdistuu työvoiman tai sen kantajan elementaaristen inhimillisten kykyjen käyttämiseen ja sitä kautta kokemuksen ja erityisten kykyjen tarpeettomaksi tekemiseen, siis työntekijän itsenäisyyden ja ”arvon” supistamiseen. Onko ”ihminen on halvin, keskimäärin 75 kiloinen, epälineaarinen, kaikkeen käyvä tietokonejärjestelmä, joka voidaan tuottaa työllä joka ei vaadi ammattitaitoa”? (NASA, 1965?) Selonteon mainitsemat ”kyky oppia uusia aihealueita, hallita omaa ajankäyttöä, tunnistaa oleellinen ja ajatella kriittisesti”

kääntyvä liian usein kyvyttömyydeksi oppia uutta, ajankäytön hallitsemattomuudeksi, epäoleelliseen tarrautumiseksi ja kritiikittömäksi alistumiseksi”.

Vai, onko mahdollista, että uudet tekniikat voivat kehittyä sillä tavoin, että ne - selonteon optimismia lainaten – vapauttavat inhimillistä työtä monotonisesta suorittavasta työstä laajempaan omien voimien ja älyn (”osaamisen”) käyttöön, siis lisäävät hänen itsenäisyytensä?

Tällä haluan sanoa, että kysymys tekniikasta ja sen kehittymisestä ei ole vain tekniikan sisäinen asia ja ulkoista yhteiskunnan dynamiikalle, vaan mitä suurimmassa määrin myös yhteiskuntapoliittinen kysymys. Toisin sanoen, yhteiskuntapoliittisilla toimenpiteillä (sosiaaliturva, koulutus) voidaan ohjata tekniikan kehitystä ja ennen kaikkea sen käyttöä ja siis tulevan (palkka)työn muotoja ja asemaa yhteiskunnassa. Tässä ohjauksessa työvoiman itsenäisyyden kasvattaminen/supistaminen suhteessa tekniikkaan ja sen vaatimiin työn järjestämisen muotoihin sekä tuon kasvattamisen/supistamisen välineet kuuluvat poliittisen päätöksen alueelle eikä niitä voi jättää työnantajan ja työntekijän keskinäisten voimasuhteiden määrittämisiksi.

Havaintoja ja kommentteja

”Älykäs robotisaatio ja automaatio muuttavat työn synnyttämää lisäarvoa pääomavaltaiseksi” (s.13.). Tämän jälkeen mainitaan Uber, Amazon ... Olisi hyvä erotella toisistaan yhtäältä sellaiset tekniikat, jotka eivät muuta varsinaisesti työn tuotantoprosessin sisältöä, vaan yhdistelevät vain niiden jo olemassa olevia komponentteja ja joissa investoinnit tuotanto/työprosessiin puuttuvat (ja joissa edelleen, kuten 1800-luvulla, työprosessin kehittäminen supistuu paljolti olemassa olevien työkykyjen ja ajan haltuunottoon) niistä, joissa investoinnit suuntautuvat itse tuotantoprosessin ja siinä käytettyjen kykyjen (pääomavaltaiseen) teknistämiseen (aidosti keinoäly). Näin tulisi enemmän selkeyttä myös teknistä kehitystä edistäviin toimenpiteisiin, joista voitaisiin ”raakata” ulos Uberin jne. kaltaisia alusta –ja jakamistalouden käytäntöjä, koska niissä ei kehitetä varsinaista tuotantoprosessia.

Mielenkiintoista selonteossa ovat ajatukset fyysisen työnantajan katoamisesta ja samalla mahdollisesta direktio-oikeuden vetäytymisestä ja hajaantumisesta erilaisten toimijoiden kesken. Epäilemättä kyse on muutoksesta, joka vaikuttaa suoraan yrityksen sisäisiin suhteisiin, sen hierarkioihin ja koko sen rakenteeseen. Itse asiassa selonteon korostama fyysisen työpaikan liestyminen, (palkka)työn ”katoaminen” olisi käsiteltävä yrityksen alueesta tai paikasta irtautumisen ja sen uudelleen rakentumisen kehityksessä.

s.15. Eikö se, ”että tilastojen valossa enemmistöllä palkansaajista menee suunnilleen yhtä hyvin kuin ennenkin”, kerro kenties myös siitä, että ”työn muutos” ei ole tapahtunut ennakkoidusti, vaan pikemminkin näkymättömästi ja ”kyyhkyn askelin”.

Selonteko erottelee toisistaan työn tuottavuuden ja kilpailukyvyn näkökulmasta ja työn elämän merkityksen ja sen sisällön näkökulmasta. Kyse on keskeisestä asiasta, joka määrittelee nykyisen ”työn murroksen” perusongelman, jonka ranskalainen työoikeuden asiantuntija määrittelee työoikeuden romahdukseksi, ”työoikeuden, joka on ymmärretty työn kahden eri puolen

harmonisoinniksi: yhtäältä työ kauppahyödykkeenä (tai abstraktina työnä, määrällisen ja ulkoisen rikkauten resurssina) ja toisaalta työ henkilön itseilmaisuna (tai konkreetti työ, sisäisen eikä määrällisen rikkauten resurssina).” (A. Supiot, *Critique du droit du travail*, 1994) Jälleen kerran, näiden kahden työn puolen yhteen sovittaminen on tulevaisuuden kysymys, joka ei toteudu minkäänlaisen automaattisen mekanismin kautta, vaan poliittisen päätöksenteon kautta.

Hieman ironisesti voisi sanoa, että etenkin nuoremmat sukupolvet tuntevat nahoissaan työn merkityksellisuuden korostumisen, mikä näkee erityisesti ”palkattoman palkkatyön” muodoissa, joita hallitsevat motiivipalkkaus ja merkityspalkkaus rahapalkan sijaan.

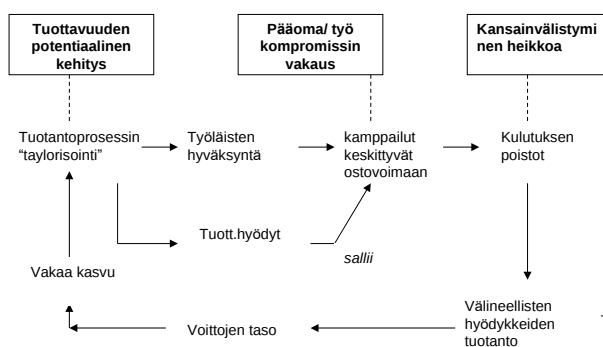
Selonteossa korostetaan myös työn muuttumista ”tapahtumalliseksi”, mikä ajatuksen on mielenkiintoinen, mutta vaatii runsaasti täsmentämistä, kun ryhdytään pohtimaan tämän tapahtumatyön, jolta puuttuvat valmistavat organisaatiot (työpaikka) edellytysten luomista politiikkatoimenpitein.

Lopuksi

Olen vuosien varrella lukenut ja luetuttanut opiskelijoilla runsaasti selontekoja ja raportteja työelämän muutoksesta. Silmiinpistävää niissä kaikissa on – on tilaaja sitten ollut työnantajan tai työntekijöiden edustaja – palkkaa ja rahatuloa koskevien asioiden poissaolo. Ikään kuin palkkatyössä ei olisi kysymys palkasta tai tulosta tai, että rahalla ja tulolla ei olisi mitään tekemistä työn järjestämisen ja työntekijän aseman kanssa.

Alla liitteenä hahmotelma perinteisen palkkatyöyhteiskunnan toiminnan kehästä. Siinä palkkatulolla ja tuottavuuden kasvun jakamisella oli keskeinen asema. Sen jälkeen hahmotelma nykyisestä mallista, josta tämä yhteinen nimittäjä puuttuu

Teollisen ”fordismin” vakaan kasvun kehä

Hahmottumassa olevan järjestelmän epävaka kehä

